

TALABALAR NUTQIDAGI NUTQ BIRLIKLARINING PSIXOLINGVISTIK TAHLILI

Andijon davlat universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi talabasi

Musajonova Mashhura Bohodirjon qizi

E-mail: behruzbekk.02.27@gmail.com

Annotatsiya : Ushbu maqola talabalar nutqidagi nutq birliklarini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada nutq birliklarining semantik, sintaktik va pragmatik xususiyatlari o'rganilib, ularning talabalarning fikrlash jarayoni, nutqni shakllantirish va kommunikativ faoliyatdagi roli tahlil qilinadi. Psixolingvistik metodlar yordamida talabalar nutqidagi iboralar, jumlar va matn darajasidagi birliklar o'rganilgan, ularning tushunish, eslab qolish va ifodalash jarayonlariga ta'siri aniqlangan. Tadqiqot natijalari nutqiy kompetensiyani rivojlantirish, ta'lim jarayonida kommunikativ faoliyatni samarali tashkil etish va psixolingvistik yondashuvlarni amaliy qo'llashga yo'naltirilgan tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: talabalar nutqi, nutq birliklari, psixolingvistika, kommunikativ kompetensiya, semantika, sintaksis

Abstract: The article is devoted to the psycholinguistic analysis of speech units in students' speech. It examines the semantic, syntactic, and pragmatic features of speech units and their role in students' thinking processes, speech formation, and communicative activities. Using psycholinguistic methods, phrases, sentences, and text-level units in students' speech were analyzed to determine their influence on comprehension, memory, and expression. The research results provide recommendations for developing speech competence, effectively organizing communicative activities in the educational process, and applying psycholinguistic approaches in practice.

Keywords: students' speech, speech units, psycholinguistics, communicative competence, semantics, syntax

Аннотация:Статья посвящена психолингвистическому анализу единиц речи в речи студентов. В работе рассматриваются семантические, синтаксические и прагматические особенности речевых единиц, их роль в процессе мышления студентов, формировании речи и коммуникативной деятельности. С помощью психолингвистических методов изучены фразы, предложения и текстовые единицы, а также их влияние на понимание, запоминание и выражение мыслей. Результаты исследования направлены на развитие речевой компетенции, эффективную организацию коммуникативной деятельности в образовательном процессе и практическое применение психолингвистических подходов.

Ключевые слова: речь студентов, речевые единицы, психолингвистика, коммуникативная компетенция, семантика, синтаксис

Kirish

Nutq inson faoliyatining markaziy komponenti bo'lib, shaxsning fikrlash, tushunish va muloqot jarayonlarida muhim rol o'ynaydi. Talabalar nutqi esa pedagogik jarayonning samaradorligini aniqlashda va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda muhim manba sifatida xizmat qiladi. So'nggi yillarda psixolingvistika sohasida talabalar nutqining strukturaviy va semantik xususiyatlarini o'rganishga qiziqish ortib bormoqda, chunki nutq birliklari talabaning fikrlash jarayoni, eslab qolish va ifodalash qobiliyati bilan chambarchas bog'liq.

Oldingi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq birliklarini psixolingvistik tahlil qilish orqali nafaqat talabalarining muloqot qobiliyatini aniqlash, balki ularni pedagogik jarayonda samarali qo'llash imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, ko'plab tadqiqotlar nutq birliklarining semantik va sintaktik jihatlarini tahlil qilgan bo'lsa-da, psixolingvistik aspektlar, jumladan nutqning tushunish, eslab qolish va ifodalash jarayonlariga ta'siri yetarli darajada o'rganilmagan.

Shu munosabat bilan ushbu maqolaning maqsadi – talabalar nutqidagi nutq birliklarini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilish, ularning kommunikativ kompetensiyaga ta'sirini aniqlash va ta'lim jarayonida samarali qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning predmeti – talabalar nutqidagi nutq birliklari, obykti esa – nutqning psixolingvistik xususiyatlari hisoblanadi.

Tadqiqot Metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda talabalar nutqidagi nutq birliklarini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilish uchun sifat va miqdoriy usullar birgalikda qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy obykti – O'zbekiston oliy ta'lim muassasalaridagi talabalarining og'zaki va yozma nutqlari, predmeti esa – nutq birliklarining psixolingvistik xususiyatlari hisoblanadi.

Ma'lumotlar yig'ish uchun quyidagi usullar ishlatildi:

1. Nutq materiallarini to'plash: Talabalarining seminar va amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etishi davomida og'zaki nutqidan yozma transkriptlar tayyorlandi. Shuningdek, talabalar tomonidan yozilgan insho va qisqa matnlar ham tahlilga kiritildi.
2. Psixolingvistik tahlil: Nutq birliklarining semantik, sintaktik va pragmatik xususiyatlari aniqlanishi uchun psixolingvistik metodlar qo'llandi. Masalan, nutq birliklarining eslab qolish, tushunish va ifodalash qobiliyatiga ta'siri eksperimental vaziyatlarda sinovdan o'tkazildi.
3. Kvantitativ tahlil: Nutq birliklarining tez-tez uchrashi, uzunligi va murakkabligi statistik usullar yordamida aniqlandi. Natijalar diagramma va jadval ko'rinishida taqdim etildi.
4. Kvalitativ tahlil: Talabalarining nutqidagi iboralar, jumlar va matn birliklari kontekstual va semantik jihatdan tahlil qilindi, ularning talabaning fikrlash jarayoniga ta'siri aniqlab olindi.

Tadqiqotda jami 50 talaba ishtirok etgan bo'lib, ular 18–22 yosh oralig'ida edi. Tadqiqot natijalari nutq birliklarining talabalarining kommunikativ va kognitiv faoliyatiga qanday ta'sir qilishini aniqlashga yo'naltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar sharhi

Nutq birliklarini psixolingvistik nuqtai nazardan o'rganish sohasida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Levelt (1989) nutq jarayonining kognitiv mexanizmlarini tahlil qilib, nutqni ishlab chiqish va artikulyatsiya qilish bosqichlarini aniqladi. Shu bilan birga, Fromkin, Rodman va Hyams (2018) nutq birliklarining semantik va sintaktik xususiyatlariga e'tibor qaratib, tilni o'rganishda psixolingvistik metodlarning ahamiyatini ta'kidlagan.

Vygotsky (1986) esa talabalarining fikrlash va nutq faoliyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib berdi, bu pedagogik jarayonda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Luria (1973) va Kutas & Federmeier (2011) psixolingvistik tadqiqotlarda nevrologik va eksperimental metodlardan foydalangan holda nutqni tushunish va eslab qolish jarayonlarini izohlashga uringan.

O'zbekiston va rus tilidagi tadqiqotlar (Смирнова, 2015; Рубинштейн, 2000; Иванова, 2018) talabalarining nutqidagi iboralar, jumlar va matn birliklarini o'rganishga qaratilgan. Ushbu ishlar nutqning semantik va sintaktik jihatlarini tahlil qilgan bo'lsa-da, psixolingvistik aspektlar, xususan nutq birliklarining tushunish, eslab qolish va ifodalash jarayoniga ta'siri yetarlicha o'rganilmagan.

Shu sababli, ushbu maqola talabalarining nutqidagi nutq birliklarini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilishga, ularning kommunikativ va kognitiv faoliyatga ta'sirini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot ilmiy yangilik sifatida nutq birliklarining psixolingvistik xususiyatlarini aniqlash va pedagogik jarayonda qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqadi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalar nutqidagi nutq birliklari asosan uch turga bo'linadi: iboralar, jumlar va matn darajasidagi birliklar.

1. Iboralar: Tez-tez ishlatiladigan iboralar qisqa va shablonlashgan bo'lib, tushunish va ifodalash jarayonini tezlashtiradi. Psixolingvistik sinovlar iboralarni yodlash osonligini tasdiqladi.

2. Jumlar: Talabalar jumllarida sintaktik murakkablik oʻrta darajada boʻlib, oddiy qoʻshma va murakkab jumlar ishlatilgan. Murakkab jumlar nutqning tushunish va eslab qolish jarayonida qiyinchilik tugʻdiradi.

3. Matn birliklari: Talabalar yaratgan matnlar semantik jihatdan yaxshi tuzilgan, lekin mavzuga mos keladigan bogʻlanish va mantiqiy uzluksizliklar kuzatilgan. Statistik tahlil shuni koʻrsatdiki, nutqning semantik va sintaktik murakkabligi talabaning kognitiv faoliyati bilan chambarchas bogʻliq. Qisqa va aniq iboralar tushunishni osonlashtiradi, murakkab jumlar esa eʼtibor talab qiladi. Olingan natijalar oldingi tadqiqotlar bilan muvofiqdir: nutq birliklari talabaning fikrlash, eslab qolish va ifodalash qobiliyatiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Semantik jihatdan soddalashtirilgan iboralar tezroq tushunishga yordam beradi, bu pedagogik jarayonda tezkor muloqot uchun qulaydir. Murakkab jumlar va matn birliklarining tushunish qiyinchiliklari talabalarning kommunikativ va kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda eʼtibor talab qiladi. Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, psixolingvistik yondashuvlar nutq birliklarini tahlil qilish va pedagogik strategiyalar ishlab chiqishda samarali vosita hisoblanadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot talabalar nutqidagi nutq birliklarini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilishga qaratilgan boʻlib, uning asosiy maqsadi talabalarning kommunikativ va kognitiv faoliyatiga nutq birliklarining taʼsirini aniqlashdan iborat edi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, nutq birliklari – iboralar, jumlar va matn darajasidagi birliklar – talabalar nutqining asosiy strukturaviy va semantik komponentlarini tashkil qiladi va ularning oʻzaro bogʻliqligi talabaning fikrlash, tushunish va ifodalash jarayonlariga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Batafsil tahlil shuni koʻrsatdiki: 1. Iboralar: Qisqa va shablonlashgan iboralar talabalarga tez va aniq muloqot qilish imkonini beradi. Ularni yodlash va nutqda ishlatish osonligi pedagogik jarayonda tezkor tushuntirish va interaktiv mashgʻulotlar uchun qulay vosita hisoblanadi. 2. Jumlar: Murakkab va qoʻshma jumlar talabaning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi, ammo ular tushunish va eslab qolish

jarayonida qo‘shimcha e‘tibor talab qiladi. Shu sababli murakkab sintaktik tuzilmalarni o‘rgatishda bosqichma-bosqich yondashuv tavsiya etiladi. 3. Matn birliklari: Matn darajasidagi birliklar semantik va mantiqiy uzluksizlikni ta‘minlash orqali talabanning nutqini samarali ifodalash imkonini beradi. Shu bilan birga, mantiqiy bog‘lanish va kontekstual tushuntirishlar orqali matnning tushunarligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, u nutq birliklarining faqat sintaktik va semantik jihatlarini emas, balki ularning talabanning fikrlash, eslab qolish va ifodalash qobiliyatiga psixolingvistik ta‘sirini ham aniqladi. Ushbu yondashuv psixolingvistik metodlar orqali nutqni tahlil qilishning amaliy samaradorligini ko‘rsatadi. Amaliy jihatdan tadqiqot natijalari pedagogik jarayonda quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi: Talabalar nutqini rivojlantirishda qisqa va aniq iboralarni bosqichma-bosqich o‘rgatish.

Murakkab jummalarni tushunish va ishlatish jarayonini bosqichli mashqlar bilan mustahkamlash. Matn birliklarini yaratishda mantiqiy bog‘lanish va kontekstual tushuntirishlarga alohida e‘tibor qaratish. Umuman olganda, tadqiqot natijalari talabalarning nutqini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilish orqali ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, pedagogik jarayonda nutqni samarali qo‘llash va nutqiy ta‘lim strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Levelt, W. J. M. (1989). *Speaking: From Intention to Articulation*. MIT Press.
2. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2018). *An Introduction to Language*. 11th Edition. Cengage Learning.
3. Luria, A. R. (1973). *The Working Brain: An Introduction to Neuropsychology*. Basic Books.
4. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.

5. Kutas, M., & Federmeier, K. D. (2011). Thirty years and counting: Finding meaning in the N400 component of the event-related brain potential (ERP). *Annual Review of Psychology*, 62, 621–647.
6. Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and Language*. MIT Press.
7. Chomsky, N. (2006). *Language and Mind*. Cambridge University Press.